

FUZÛLÎ, BÂKÎ, HAYÂLÎ VE YAHYÂ BEY DİVANİ'NDAN HAREKETLE SEVGİLİ EŞİĞİ
“THRESHOLD OF BELOVED” ACCORDING TO DIVAN OF FUZÛLÎ, BÂKÎ, HAYALÎ AND
YAHYÂ BEY

Abdullah EREN*

Özet

Divan şiirinde sevgili ile ilgili anlatımlar, çoğu zaman onun dudak, yüz, saç ve boy gibi çeşitli güzellik unsurları üzerinde yoğunlaşmakla birlikte; köyü, yolu, ayak toprağı ve eşığı gibi unsurlar da özellikle âşığın yaşantısının ve duygusal yapısının anlatımında üstlendiğı rollerle dikkat çekicidir. Bunlar içerisinde sevgili eşığı, âşıkla sevgili arasında sınır teşkil etmesi ve sevgiliye çok yakın olmakla âşıklık hâllerinin ve âşık ile sevgili arasındaki münasebetlerin en renkli ve yoğun biçimde yaşandığı yer olması gibi yönlerden ön plana çıkar. O, sevgiliye nispetle yücelik, âşığa nispetle mahviyet gibi temelde birbirine zıt özelliklerin en aşırı şekilde yüz yüze geldiğı ve âşığın sevgili adına, kendi varlığıyla yaptığı kanlı hesaplaşmanın en uç noktalarda sergilendiğı bir zemindir.

Anahtar Kelimeler: Sevgili eşığı, Divan şiiri, âşık, aşk.

Abstract

In The Classical Turkish Poetry, expressions about the beloved, significantly focused on her beauty elements such as lips, face, hair and height. However; elements such as her village, path, threshold and soil that touched her foot are striking especially with roles on narrating the lovers' life and emotional structure. Among these her threshold comes to foreground, aspects from composing a borderline between beloved and lover and because of too close to beloved, being a place where lived love situations and relations between lover and beloved with the most intensively and colourfully ways. It is a ground that becomed face to face some opposite features such as 'nobility' compared to beloved, 'destruction' compared to lover and exhibited bloody struggle of lover with own existence in beloved's name on the most extreme points.

Key Words: Threshold of beloved, Classical Turkish Poetry, lover, love.

Giriş

Varlık ve kavramlar temelde insan hayatında veya psikolojisinde tuttuğı yer veya gördüğü işlevin seviyesi ile doğru orantılı bir şekilde anlam zenginliğı veya çeşitliliğı kazanarak dilde ifade bulur. İnsan hayatının her safhasında en önemli yeri tutan unsurlardan biri olarak mimari yapılar ve özellikle toplumun özü olan insanın ve ailenin en özel mekânı olan evler bu açıdan dikkat çekici bir yere sahiptir.

Evler, içinde yaşayan insanlarla âdeta özdeşleşerek özel hayatın, buna bağılı olarak da mahremiyetin sahası olagelmıştır. Eşik ise bu noktalarda bir bakıma sınır teşkil etmesi bakımından, maddi bir yapı olmanın ötesinde, insan ve onun değeri ekseninde manevi yönü ön plana çıkan bir unsur olarak ve kapı önünü de kapsayacak şekilde çeşitli mecazi anlamlar kazanarak özellikle kültür, dil ve edebiyatta geniş bir kullanım sahası bulur.

Eşik, sözlük anlamı itibarıyla; “toz, toprak, soğuk vb. şeylerin eve girmesini önlemek için kapı önüne yanlamasına konulan tahta veya başka maddeden engel” (Büyük Türkçe Sözlük, 1990, s. 331) demektir. Divanü Lûgât't-Türk'te “Tembele eşik dağbeli olur.” (DLT, I, s. 42) savında “engel” anlamında kullanılır. Kâmûs-ı Türkî'de, “kapı söğelerinin dayandığı ağaç veya taş basamak; saray ve konak kapısının önü” olarak tanımlanır, tanım yapılırken eş veya benzer anlamlı kelimelerden “atabe, südde, âsitan; dergâh, bârgâh, derbâr” ifadelerine yer verilir (Şemseddin Sâmî, 1989, s. 120).

---

* Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ORDU, abduhaheren3@yahoo.com

Türkçede içerisinde eşik ifadesi bulunan çok sayıda deyim vardır. Eşiğini aşındırmak, eşiğine yüz sürmek, eşiğe baş koymak, eşiğini beklemek, eşiğini atlamak, eşikten dönmek, beşikten eşiğe vb. deyimler bunların ilk akla gelenlerindedir. Bu deyimlerden anlaşılacağı üzere eşik, muhtaç olan ile kendisine muhtaç olunan arasındaki engel veya vasıta; sınır, başlangıç noktası ve son gibi anlamları ifade etmektedir. “Altın eşik gümüş eşiğe muhtaç olur.” atasözünde eşik, hane halkı ve insan yerini tutmaktadır.

Anadolu folklorunda, bu temsil yönü dolayısıyla eşiğe yapılan muamelenin evin içindeki insanlara sirayet edeceği düşüncesi temelinde özellikle büyü ve nazara yönelik olarak çeşitli uygulamalar ortaya çıkarmıştır. Eşiğe basmak ve oturmaktan kaçınmak, eşikten ilk önce sağ ayakla geçmek gibi uygulamalar da bir yönüyle bu çerçevede değerlendirilebilir.

Eşikle ilgili en derin anlamlandırmalar tasavvuf kültüründe yer alır. Tasavvufî eğitim ve ibadet yeri olan tekkeye aynı zamanda, “eşik” anlamına gelen “dergâh” ve “âsitan” denmesi eşiğe atfedilen anlamların önemli bir cephesini oluşturur. Bu yolla tekkenin, yaratıcıya yakınlık elde etme süreci olarak seyr ü sülûkun yoğun bir biçimde yaşandığı yer ve maddeden manaya, kesretten vahdete geçişin bir vasıtası olma gibi yönlerine vurgu yapılır. Bu ve benzeri anlamlandırmalar tasavvufî hüviyeti bulunan tüm mekânların eşiği için geçerlidir. “Ulaştırdığı hedefin ulvîliği yüzünden eşikte de ulvîlik görülür. Eşik, yokluk ve tevazu gibi anlamları ifade eder. Tevazu ehli için “Eşik gibi ayaklar altında.” denir. Taşındığı yücelik itibarıyla eşiğe oturulmaz, basılmaz. Bir dergâh veya türbeye girilirken eşiği öpülüp öyle girilir” (Cebecioğlu, 2005, s. 197).

Eşikle ilgili tasavvufî yaklaşımların etkilerini Divan şiirinde de görmek mümkündür. Bu durumun ortaya çıkışında tasavvufî kültür birikiminden kaynaklanan bakış açılarının ve ortaklaşa kullanılan terminolojinin önemli bir payı vardır.

Divan şiirinde eşik, sıklıkla “dergâh” ve “âsitan” kelimeleriyle ve dergâh kelimesinin tekke, kapı önü, birinin katı-huzuru; âsitanın ise büyük tekke, başkent-İstanbul gibi anlamları da söz konusu edilerek karşılır, maddi bir unsur olma işlevini neredeyse kaybederek; manevi yönüyle, çeşitli tasavvur ve telakkilere dayalı olarak, genellikle din ve devlet büyüklerinin övgüsünde ve âşık ile sevgili münasebetlerinin anlatımında kullanılan önemli motiflerden biri olur.

Din ve devlet büyüklerinin övüldüğü manzumelerde övülen kişiye atfedilen yüceliğe paralel olarak, onun eşiğine atfedilen yücelik de mübalağalarla anlatılır; şairin, diğer insanların ve çeşitli varlıkların övülen kişi karşısındaki acizliği, ona karşı oluşan bağlılık duygusu gibi durumlar yer yer eşik ekseninde ele alınır.

Methiyelerdeki bu tarz anlatımlarla sevgili eşiğinin anlatımı arasında önemli benzerlikler bulunmakla birlikte; sevgili eşiği için sarf edilen ifadeler daha duygusal, samimi ve renklidir. Sevgili eşiği, Divan şiirinin ana konulardan olan âşık ile sevgili arasındaki münasebetlerin ve buna dayalı olarak âşığa ait çeşitli hâllerin yoğun biçimde yansıtılması noktasında kullanılan temel unsurlardan biridir.

Divan şiirinde konu edilen sevgilinin en belirgin yönlerinden biri ulaşılmazlıktır. Bütün yönleriyle ideal bir varlık olan sevgilinin güzelliğindeki aşırılık ile âşığın ona ulaşmasındaki zorluk arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkide eşik, âşığın bakış açısıyla, genel itibarıyla sevgilinin üstünlüğünün ve ulaşılmazlığının türlü yönlerden kendini belli ettiği sevgilinin ayak toprağı, yolu ve köyü gibi en önemli unsurlardan biri olmakla birlikte; özellikle sevgili ile âşık arasındaki en yakın mesafeyi ve sınırı teşkil etmesi noktasından hareketle âşıklık hâllerinin -tıpkı pervanenin ateşe en yakın olduğu durumda olduğu gibi- en üst seviyede yaşandığı yer olarak ön plana çıkar.

Âşığın sevgiliye belki de en çok yaklaşabileceği an eşikte bulunduğu andır. Bu yakınlık onu maddi açıdan mahvederken manevi bakımdan yüceltir. Kendini bütün varlığı ile sevgiliye adanmış, sevgili için âdeta toprak olmuş âşığın, onun eşiğine kadar ulaşabilmesi dahi en büyük saadettir.

Sevgili, feleklerle boy ölçüşen köşkünde veya sarayında sultan; âşık ise o köşk veya sarayın eşiğinde köle veya dilenci gibidir. Âşığın temel gayesi orada, o sultanın şan ve ihtişamının gerektirdiği şekilde, âşıklığın şartlarını yerine getirerek kabul görmektir.

Eşik, âşık için bir niyaz ve ağlama yeri, sevgili ile ilgili duygularının fırtınaya dönüştüğü ve aşkta sadakatin sergilendiği mücadele meydanı ve ölmek için en güzel mekândır. Âşık orada “yüzsuyu ve gözyaşı döker; oraya ulaşabilmek için yalvarır durur. Bu, onun en büyük arzusudur. Kapısında kul olup köpekleriyle sohbet edebilmek için her şeyini fedaya, orayı gözyaşları ile yıkamaya ve orada ayak toprağı olmaya hazırdır” (Pala, 1995, s. 51).

Divan şiirinde genel itibarıyla bu tarz anlatımlarla konu edilen sevgili eşiği; bu çalışmada, 16. yüzyılın önde gelen şairlerinden Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey'in divanlarındaki yansımaları ile ele alınmıştır.¹ Sevgili eşiğinin bu divanlarda söz konusu edildiği beyit sayısı; Fuzûlî'de 17, Bâkî'de 32, Hayâlî'de 31 ve Yahyâ Bey'de 32 olmak üzere toplam 112'dir. Bu anlatımların içeriğinden hareketle konu dört ana bölümde değerlendirilmiştir: Birinci bölüm içerisinde "sevgili eşiğinin anlam, işlev ve özellikleri"; ikinci bölümde "eşik taşı, toprağı ve tozu"; üçüncü bölümde "eşik ile sevgili, âşık ve rakip münasebetleri" ve son bölümde ise "eşik ile ilgili benzetmeler" yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı Divan şiiri geleneğinin altın çağını yaşadığı asırlardan biri olan 16. yüzyılın en önemli şairlerinden birkaçının divanından hareketle sevgili eşiği ve onun etrafında gelişen anlam dünyasını tahlil ve tasvir etmektir. Konu ile ilgili olarak özellikle bu dört şairin seçilmesi 16. yüzyıl deyince ilk akla gelen şairlerden olmalarıdır. Elbette ki bu yüzyılda daha bunlar gibi çok sayıda başarılı şair ve bunların divanlarında konu ile ilgili zengin bir malzeme kadrosu bulunmaktadır. Bununla birlikte amacımız divan şiirinin bir dönemine veya tamamına yönelik genellemelere ulaşmak değil, konunun bu dört divandaki yansımalarını mümkün olduğu kadar bir bütünlük içerisinde ve etraflıca sunmaktır.

I. Sevgili Eşiği

1. Anlam ve İşlevleri

Sevgili eşiği ifadesi, ele aldığımız divanlarda, sevgiliye ait köşk veya sarayın eşik taşını ve kapı önünü kapsar; sevgili ile âşık arasındaki münasebetlerin anlatımında çeşitli tasavvur ve telakkilere dayalı olarak oluşturulmuş mübalâğalarla örülü hayali bir mekân ve bir ideali karşılamakla; neredeyse tamamen soyut yönleriyle yer alır.

Eşiğe yüklenen anlamlar ve işlevler âşığın bakış açısına ve değerlendirmelerine dayanır, sevgiliye dayalı olarak yücelik, kıymet; âşığa dayalı olarak ise bağlılık, yakınlık ve tevazu ekseninde yoğunlaşır.

Eşik, sevgilinin yüceliğinin sergilendiği en alçaktaki makamdır. Böyle olmakla birlikte o, âşığın nazarında, ulaşılabilecek en yüksek nokta ve en yüce hedeflerden biridir. Eşikte ölüp toprak olmak sonsuz bir hayata ve saadete kavuşmak demektir.

Sevgilinin ulaşılamazlık veya elde edilemezliği, âşıқта ancak onun eşiğine kadar gidilebileceği düşüncesini doğurur. Böylece eşik, âdeta insanüstü bir varlık olarak görülen sevgili ile âşık arasında bir sınır olma rolünü üstlenir. Bu sınır, aidiyet bakımından sevgiliye nispet edilmekle de sevgiliye bağlılık ile eşiğe bağlılık aynı anlamı ifade eder. Bu bağlılık tam bir fedakârlık gerektirir ve ölümüdür.

Eşik genel itibarıyla âşığa bakan yönleriyle konu edilir. Âşığın bekleme, yalvarma, ağlama, kan dökme ve bütün dertlere sabretmekle sadakatini sergileme ve ölme; nadir de olsa sevgilinin ihsanlarına kavuşma ve onu görme yeri olarak vazife görür. Ayrıca toprağa sabit bir şekilde durmakla âşığa, sevgili kapısında ne hâllerde bulunulması gerektiğini telkin eder. Sabır, sadakat ve tevazu bu hâllerin başlıcalarıdır.

2. Özellikleri

a. Yüceliği, Kıymeti ve Kutsallığı

Eşik, zemine bitişik olmakla doğal olarak aşağılardadır. Fakat bu durum, söz konusu sevgili eşiği ve onun âşığın nazarındaki yeri olunca değişir. Sevgili âşığa göre en yüce mertebelerdedir. Buna paralel olarak ona ait her unsur, bu yüce mertebelerden payını alır.

Sevgili eşiğinin yüceliği anlatılmaya çalışılırken en çok feleğin tabakalarına benzetme, onlarla eşleştirme veya karşılaştırmalar yapılır ve ona ulaşmanın zorluğu veya imkânsızlığı yer yer bu şekilde vurgulanır.

¹ Makale boyunca ilgili divanlara yapılan atıflarda kullanılan harf ve rakamlandırma sistemi sırasıyla şu esaslara dayanmaktadır: F.: Fuzûlî Divanı (Fuzûlî, 1958), B.: Bâkî Divanı (Bâkî, 1994), H.: Hayâlî Divanı (Hayâlî, 1992), Y.: Yahyâ Bey Divanı (Yahyâ Bey, 1977) sayfa numarası / nazım şekli (G.: Gazel, M.: Musammat, R.: Rubai K.: Kaside). manzume numarası - beyit veya bent numarası.

Eşik, âşığın gözünde, felekler gibi yüksek ve değerlidir (B.171/G.113-1). Eşiğe ermek ise felekleri aşmak kadar zordur. Değil ona ulaşmak, onu görmek bile bu yüzden âdeta imkânsızdır. Yahya Bey, eşikteki âşıkların yüzlerinin sürekli yerde olduğuna da işaretlerle bu durumu şöyle ifade eder:

Müyesser olmadı yâr ışığını seyr itmek
Zamânemüizde bizüm âsumânı görmüş yok ² (Y. 412/G. 208-4)

Bu zorluğa rağmen eşiğe kavuşmak ve onu mesken edinmek saadetine ulaşan âşık kendisini feleklerin üzerine çıkmış addeder (Y.470/G.304-4).

Sevgili eşiğinin yeri feleğin hemen hemen her tabakası ile bağlantılı olarak ele alınır. O bazen sekizinci felek olan burçlar feleğindedir. Ah ve figanların ona ulaşamaması bu yüzdendir:

İrişmez âh u figân âsitân-ı cânâna
Cihânda ire mi Zâtü' l-burûc-ı çarha kemend (Y.314/G.53-3)

Bazen Keyvan'ın-Zühâl'in menzili olan yedinci felektedir. Onu hedef yapıp mesken edinen âşık kendini feleğin o tabakasına ulaşmış sayar (Y.450/G.269-5).³ Oysa birinci felekteki ay ona erişmeye ve dördüncü felekteki güneş yüz sürmeye kâdir değildir:

Kaçan ere eşigine yüz sürmege hurşîd
Kim mâh-ı felek menzil-i Keyvâna erişmez (H.164/G.218-3)

Eşiğin yeri bir başka beyitte dördüncü felekte gösterilir. Sevgili buradan güneş gibi görünse âşık ihya olur, âdeta yeniden dirilir:

Güneş gibi irişüp âsitânun âsumânından
Bugün 'Îsâ gibi Yahyâyı ihyâ itsen olmaz mı ⁴ (Y.576/G.484-5)

Sevgilinin aya benzemesi eşiğin, birinci felekte bulunmasını gerektirir. Fakat o, böyle olduğu takdirde dahi yücelik bakımından burçlar feleğine kadar ulaşır. Orada bir araya gelen âşık ve müptelalar koç burcunda kümelenen ve ayın menziline bulunan Süreyya takımı yıldızını andırır.⁵

Mübtelâlar kesreti 'âşıklarun cem'iyeti
Âsitânun âsumânında Süreyyâdur didi (Y.559/G.455-4)

Eşik, yücelik bakımından her ne kadar feleğe benzese de ondan üstündür. Ay, eşiği kendine örnek almaya çalışan feleklerle, hilal biçimine girerek kulplar takar ve böylece bu durumun yakıksız olduğunu gösterir.⁶

Öykündüğü' çün işigüne ey şeh-i cihân
Dahı ne kulplar taka eflâke mâh-ı nev (B.347/G.400-4)

² "Eşiği seyredememek", eşiği görebilmenin ve yüzünü topraktan kaldırıp eşiğe bakmanın zorluğunu anlatmakla birlikte; "seyr etmek" ifadesinin "yürütmek", "adımlamak" ve "gezmek" anlamları ve "âsuman" kelimesinin tavan ve kubbeyi karşılayan "âsmâne" kelimesini çağrıştırdığı dikkate alındığında; "Zamânemüizde bizüm âsumânı görmüş yok" mısraı, "sevgilinin eşiğinden geçerek köşkünün tavanının kimse tarafından görülmeyeceği" şeklinde de anlamlandırılabilir.

³ Zühâl'in tabiatının bir yönü ifrattır, gam ve keder vericidir; o, -esmer tenli olmaları hasebiyle köle olarak telakki edilen- Hintlilerin de içinde bulunduğu yedinci iklime hâkimdir (Levend, 1984, s. 208). Bu durumlar, âşığın Zühâl menziline -eşiği- hedef yapıp mesken edinmekle ifratı, derdi ve köle olmayı seçtiğini gösterir.

⁴ Beyitte İsa Peygamberin ölüyü diriltme ve dördüncü feleğe yükseltilmesine ve ayrıca kıyamete yakın yeniden yeryüzüne ineceğine dair inanca telmih vardır. Bu şekilde, sevgilinin âşığa teveccüh etmekle onun dirilmesine vesile olacağı veya onu kurtaracağı gibi anlamlar çıkar. Beyitte geçen "Yahyâ" ifadesi, hem şairin mahlasını hem Yahya Peygamberi karşılamaktadır. Yahya Peygamber, İsa Peygamberin akrabasıdır ve onun geleceğini haber vermiştir (Pala, 1995, s. 565). Burada, âşığın sevgilinin kendisine görünmesi karşısında sevinmesi ile İsa Peygamberin dünyaya gelmesi sonucu Yahya Peygamberin sevinmesi arasında ilişki kurulmuştur denilebilir.

⁵ Âşıkların Süreyya olarak tasavvur edilmesi, eşikte perişan ve ölü hâlde bulunmaya da işaret eder. Bu yıldız kümesi perişanlık timsalidir ve Yunan mitolojisine göre, vefatlarından sonra cezalandırılarak yıldız hâline getirilmiş kızlardan oluşur (Onay 1993, s. 74, 332). Süreyya aynı zamanda, "asılmış avize" anlamına gelir. Bu durumda âşıklar bu avizenin kandilleri olur.

⁶ "Kulp takmak"; "kusur bulmak" ve "bahane bulmak" anlamlarına gelen bir deyimdir. Bu anlamlar dikkate alındığında; hilalin kulp takmasının bir yönü, feleğin eşik kadar yüce ve kıymetli olmadığını göstermeye, diğer yönü ise eşiğin düz-doğru olmasına karşılık, daire veya kubbe biçiminde oluşuyla eğriliğini feleğin yüzüne vurmaya dayanır. "Kulp takmak" ifadesi, deyim anlamının dışında düşünüldüğünde ise feleğin ele alınmaya müsait hâle getirilmesi, kulpun ait olduğu nesneye göre küçük bir yapı olması münasebetiyle eşiğin mana bakımından büyüklüğü-geişliği karşısında feleğin küçüklüğünün hatırlatılması söz konusu olur.

Yüceliğin anlatımında feleğe ait unsurlardan en çok güneş ve ay söz konusu edilir. Güneş, sevgiliye âşık olduğundan onun eşiğinin üftadesi, dilencisi ve bekçisi konumuna düşer (H.32/K.5-9, B.92/M.5-II, B.105/G.7-1). Her sabah onun toprağına yüz sürmekle şeref bulur ve yükselir:

Hâk-i der-gâhuna her subh sürer gün yüzünü
Gâlibâ andan ana hâsıl olubdur bu şeref (F.273/G.149-2)

Sabahtan ilk iş olarak ona yüz sürdükten sonra -burada ufuktan doğuşu münasebetiyle eşiğin ufka nispet edildiği söylenebilir- kemal bularak semada kendini gösterir. Bu kemal bulma ve kendini gösterme, sevgiliye karşı bir varlık iddiası ve cüret olduğundan edep dışı olmakla zevale-batmaya sebep olur ve böylece ortadan kaybolunca ay ortaya çıkar; güzellik, kemal ve yücelik göğünde yalnız o ay gibi olan sevgilinin bulunduğu böylece apaçık anlaşılır:

Hur-şîd ki kıldı subh-dem 'arz-i cemâl
Der-gâhuna yüz sürmek ile buldı kemâl
Çün yetdi kemâle itdi sen mâh ile bahs
O1 terk-i edep virdi kemâline zevâl (F.514/R.-57)

Eşiğe gündüz güneşe karşılık, geceleri ay yüz sürer (H.262/G.497-2). Dolunay, o eşiğin toprağında makbul ve layık olamadığı veya kendisine yer bulamadığı için günden güne zevale uğrar:

Olmayub makbûl-i hâk-i der-gehün mâh-i tamâm
Za'f-i tâli' virdi gün günden ana tagyîr-i hâl (F.296/G.172-6)

Ay bu hâllere düşerken, yıldızlar eşiğin bulunduğu yönü gözlemekle meşgul olur. Bu durum onların ne kadar yüce bir görüş ve anlayışa sahip olduklarını gösterir:

Ayagun toprağın özler bulurken gökde yir kevkeb
İşiğün cânibin gözler zehî 'âlî-nazar kevkeb (B.111/G.17-1)

Eşiğin yüceliğinin bir diğer yönü kıymeti ve kutsallığına dayanır ve bu durumlar vurgulanırken; Kâbe, Kâbe eşiği, Mescid-i Aksâ, mabet eşiği, secdegâh, ve cennet söz konusu edilir (bk. Benzetmeler).

Âşık bütün benliği ile ve büyük bir iştiağ içerisinde ona ulaşmayı arzular. Ne var ki bu arzunun gerçekleşmesi çok zordur ve büyük bedeller ister. Ona varmak için dert ve çileyi azık yapıp, ciğer kanı ile dolu aşk vadilerinden geçmek gerekir:

Aşk vâdîlerinin hûn-ı cigerdir âbı
Zâd-ı gamla alınır bu yuca dergâh yolu (H.282/G.553-4)

Eşik bu vadilerin sonunda, yolun bittiği yerde, bütün heybet ve ihtişamıyla bir dağ gibi durur. Bu dağ, sevgilinin tecellisine mazhar olmakla Tûr'a ve âşığın ölümüne vesile olmakla Bîsütûn'a benzer (bk. Benzetmeler).

b. Görüntüsü

Sevgili eşiğinin görüntüsü ile ilgili özellikler renk ve orada bulunan âşıkların kalabalığı ekseninde yoğunlaşır. Eşik taşı, Kâbe ve Hacerü'l-Esved'e benzetilmesinden hareketle siyahtır denilebilir. Bununla birlikte o, âşığın kanını ve kanlı gözyaşlarını bulaştırması sonucu kırmızı renge boyanır (H.269/G.516-1, B.147/G.76-6). Bâkî, onun bu renginin henüz âlem yaratılmamışken döktüğü kanlı gözyaşlarından kaynaklandığını söyler:

İşiğün hûn-âbe-i eşkümlereng-âmîz idi
Yazmadın nakkâş-ı kudret bu bülend eyvâne nakş (B.231/G.213-4)

Gözyaşlarının eşiğin görüntüsüne katkısı sadece renkle sınırlı kalmaz, onu aynı zamanda lâ'l taşı hâline getirir (bk. Benzetmeler),⁷ bir mücevher dizisi gibi süsler:

Eşkümün gevherlerin dizdüm işiği taşına
Yâre 'arz idem diyü silmiş rakîb-i bed-likâ (B.110/G.15-2)

⁷ Lâ'lin kana bulanmadan önce beyaz bir taş olduğuna dair olan inanç dikkate alındığında; eşik taşının beyaz olarak telakki edildiği de düşünülebilir. Siyah olma durumu göz önüne alındığında, âşığın gözyaşı ve nazarının etkisinin ne denli çok olduğu vurgulanmış olur.

Sevgili eşiğinin görüntüsüne ait bir diğer özellik kalabalık olmasıdır. Orada bulunan gönüller haşhaş taneleri gibidir ve bunların hesabı mümkün değildir (H.130/G.120-2). Âşıklar eşiğe öyle bir yığılmıştır ki güneş ışınlarının bir aralık bulup toprağa ulaşması mümkün olmaz:

Hûrşîd kim fezâ-yı felekdür mesîr ana
Degmez gedâlar içre işigünde yir ana⁸ (B.105/G.7-1)

Gerek niyaz için, gerekse ölüm sebebiyle binlerce âşığın başı ile doludur (B.250/G.242-7, H.130/G.120-1). Yanında veya üzerinde kan döküp can veren âşıkların görüntüsüyle, Kerbelâ'dan geri kalmaz (H.267/G.511-6).

c. Diğer Özellikleri

Eşik, taş olmakla katı ve soğuktur ve bu özellikleriyle sevgilinin âşiğe karşı olan acımasız ve aldırılmaz tutumunun simgesi hâline gelir. Eşiğin bu yönleri özellikle sevgiliyi göremeyen ve ihsana kavuşamayan âşik tarafından en üst seviyede hissedilir:

Dün gece subh olunca eşigini bekledim
Sovukluk etti bir yana ol bir yana seher (H.31/K.4-3)

Eşiğin taş olması, kalıcılık ve sağlamlık düşüncesini beraberinde getirir. Âşik onu bu yönleriyle “senet” gibi görür (bk. Benzetmeler).

Eşiğin zaman zaman şiire yansıyan bir diğer özelliği uzaklığıdır. Özellikle felekleri aşmış gösterilmesi, Kâbe ve Mescid-i Aksâ -‘aksâ’ aynı zamanda ‘son’ ve ‘uzak’ gibi anlamlara da gelir- ile ilişkilendirilmesi bir yönüyle, onun bu durumuna işaret eder. Buradaki uzaklık maddi bir mesafeye değil, erişilemezlik düşüncesinden ve atfedilen yüksek değerden kaynaklanan manaya dayalı bir yaklaşımdır.

II. Eşik Taşı, Toprağı ve Tozu

Sevgili eşiği taştan yapılmıştır. Bu durum, sevgilinin âdeta taşlaşmış olan kalbi ve âşıklara karşı katı tutumu ile ilişkilendirilir; eşiğin ve eşikten itibaren yolda bulunan taşların âşıkların başı olduğu tasavvur edilir:

Eşiginde deme ol seng-dilin taş yatar
Nazar et her kademinde nice bin baş yatar (H.130/G.120-1)

Âşik, eşik taşını gözyaşları ile temizler ve süsler, kanı ile kırmızıya boyar. Bunlarla birlikte o, sadece gözyaşı ve kan ile birlikte anılmaz; âşik için sonsuz mutluluk kaynağıdır (B.126/G.43-1), sevgilinin ayağını öpen âşik ulaştığı zevk ve safa bakımından kendisini eşik taşı ile özdeşleştirir:

Kanı ol demler ki geldükçe safâ vü zevk ile
Yâruñ ayagın öperdüm işigi taşı gibi (Y.552/G.443-3)

Âşik onu bazen boylu boyunca yatarak döşek edinir, bazen de başını koyarak yastık yapar. Âşığın başı ancak onun üzerinde rahat eder. O, Hacerü'l-Esved gibi kutsaldır, solgunlaşıp sararan ve bu hâlde altına benzeyen yüz için mihenk taşı işlevini görür. Bîsütün Dağı gibi aşılmaz ve tehlikeli, lâ'l taşı gibi güzel ve değerlidir. (bk. Benzetmeler)

Eşik taşı gibi toprağı da sevgiliye ait en değerli unsurlardan biri olarak genellikle tevazu ve yalvarma içerikli anlatımlarda söz konusu edilir. Âşik o toprağa kapanarak yalvarır (B.250/G.242-7). “Eşiğinin toprağıym.” (Y.205/M.31-V) diyerek sevgiliye karşı mahviyetini arz eder. Bununla birlikte kendisini o toprağa layık görmez. Gönülün orada toprak olmayı arzulaması, kendisine yüksek bir değer atfetmek anlamını taşıdığından haddini bilmezlikler:

Âsitân-ı yârda kendin türâb ister gönül
Haddini bilmez özün ‘âlf-cenâb ister gönül (H.198/G.315-1)

Eşik toprağı halis altından daha değerlidir. Bu yüzden âşik sararmış yüzünü, altın gibi olsa da, ona münasip görmez (B.171/G.113-4). Fakat yine de onunla haşır neşir olmaktan geri durmaz. Onu Kâbe civarının toprağı gibi görür ve üzerinde secde eder (B.140/G.65-3, F.318/G.194-3).

⁸ “Degmez gedâlar içre işigünde yir ana” mısraı ile ayrıca, güneşin bile orada köle olma ayrıcalığına erişemeyeceği ifade edilmiştir.

Kendisine gösterilen hürmet ve özenin bir yansıması olarak eşik toprağı, en çok âşığın yüzü ve gözü ile ilişkilendirilir: Âşık bazen yüzünü onunla kapatır ve bu şekilde bir hile ile sevgilinin ayağı ile müşerref olmayı ümit eder. Fakat gözünden çıkan yaşlar toprağın üzerinde belirerek âşığın yerini gammazlar. Bu yüzden sevgili o gözün üzerine ayak bassa yeridir:⁹

Âsitânında yüzüm ferş eyledim hâk üstüne
Bir kadem bassan yeridir çeşm-i nemnâk üstüne (H.253/G.473-1)

Eşik toprağı ebedî hayat kaynağıdır (B.191/G.144-1). Onun kıymetini bilen kimse ondan başka bir nesne istemez ve nazarını ondan ayırmaz (B.334/G.379-5). O, bütün sürmelerden daha üstündür, çünkü can gözüne dahi sürme olur. Can gözü ancak onunla açılır, âşığın canı onunla rahat bulur:

Güşâyiş gerd-i râhundan yitişdi dîde-i câna
Safâ-yı hâk-i der-gâhun cilâ-yı tûtüyâdan yig (B.267/G.271-5)

Âşık onu gözüne sürme yapabilirse en büyük mutluluklardan birine ulaşır. Bu durum aynı zamanda gözün açılmasına vesile olur. Fakat göz açılır açılmaz gözyaşı hücum eder, sürmeyi alıp götürür ve görme kabiliyeti ve mutluluk ortadan kalkar. Âşık bu yüzden gözyaşı seline, onu gözünden silmemesi için yalvarır:

Dün ki fırsat düşdi hâk-i der-gehünden kâm alam
N'oldı ey göz yaşı göz açmaga fırsat virmedün (F.288/G.164-3)

Hâk-i der-gâhun nazardan sürme ey seyl-âb-i eşk
Kılma zâyi' sürme-i çeşm-i cihân-bînim menüm¹⁰ (F.330/G.206-3)

Âşık, eşik toprağına sadece gözyaşı dökmez. Onu kanıyla da sular (F.201/G.77-1). Orada ölüp vücudu toprak olabilirse anlayış sahibi insanlar onun tozunu, sürme imiş gibi kapıştır:

İşigünde bizi hâk eyler iseñ 'ömrüm eger
Tûtüyâ-veş kapışa ehl-i nazarlar tozumuz (Y.370/G.141-2)

Eşik tozu da sürme ile ilişkilendirilerek konu edilir. Gözyaşları sebebiyle, muhafaza etmek çok zor olsa da âşık, sabah rüzgârı iltimas edip getirdiğinde onu sürme yapar (F.358/G.234-4). O sürme olmadan, sevgilinin güneş gibi parlak olan yüzüne bakmak ve onun ışığına takat getirmek mümkün olmaz:

Ne mümkündür nazar bir lahza hüsn-i tal'at-i yâre
Degül çünkim müyesser lem'a-i hürşide nezzâre
Gubâr-ı der-gehin kühl itmedin çeşm-i güher-bâre
Nice tâkat getürsin çeşm-i 'âşık rûy-ı dil-dâre
Getürmez tâb çün bir lahza berk-ı tâb-ı envâre (B.96/M.7-I)

III. Eşik ile Sevgili, Âşık ve Rakip Münasebetleri

1. Sevgili ve Eşik

Sevgilinin eşikle bağlantısı büyük ölçüde, varlığıyla ona kazandırdığı yücelik, kıymet ve kutsallığa dayanır; sevgili ile diğer varlıklar, özellikle âşık arasındaki ilişki çerçevesinde şekillenir.

Sevgili eşğin ötesinde âdeta bilinmez bir varlıktır. Eşikle ilgili anlatımlarda sevgilinin bedenine ait unsurların, genel itibarıyla, doğrudan yer almaması; bazı misallerden hareketle, kıyas ve benzetmeler yoluyla yansıtılması bu noktada dikkat çekicidir.

Sevgilinin ulaşılamayacak derecede yüksek mertebede bulunması ve onun karşısında kimselerin kıyam edemeyeceği veya kıyama muktedir olamayacağı telakkisinden hareketle ve yüce kişilerin, insan

⁹ Sevgiliden göz üzerine basmasının istenmesi, sevgilinin yolunun gözlenme derecesinin ne derece ileri seviyelerde olduğuna da işaret olabilir veya gözyaşlarının eşik toprağını çamur hâline getirebileceği endişesinden kaynaklanabilir. Göz üzerine basmak, toprakta belli belirsiz olan su gözesinin yerini tam olarak belirlemeye veya orada su toplanmasını sağlamaya yönelik uygulamayı da çağrıştırmaktadır.

¹⁰ Bu beyit yorumlanırken, gözyaşının sel gibi akmasından hareketle eşik toprağını bütünüyle alıp götürmesi veya o toprağı görmeye engel olması durumları da söz konusu edilebilir. Böylece ikinci mısradaki geçen "cihan" ifadesinin eşik toprağı veya eşğin önündeki meydan için kullanıldığını ve bu suretle de âşığın, âlem olarak sadece orayı kabul edip algıladığını söylemek mümkündür.

ve diğer varlıklarla ile ilişkisini tamamen kesmesinin de abes olması noktasında eşik, sevgilinin tenezzül edip ihsan buyurduğu bir fırsat olarak muhatabına mahviyet gösterme imkânı sunar. Böylece sevgili, aynı zamanda, muhatabını doğrudan kendisiyle değil de eşığı ile yüz yüze getirerek; yüce şanına lâıyk ve denk olmayanla arasına âdetâ bir set çekmiş olur.

Eşik, genel itibarıyla, sevgilinin âşığa bakan yüzünün bir simgesi durumundadır. Sevgilinin büyük ölçüde acımasız ve umursamaz tarzdaki tavır veya hislerinin yansımaları; sert, soğuk ve kararmış yüzüyle eşikte apaçık bir surette gözlemlenmek mümkündür (H.31/K.4-3, H.130/G.120-1). Bu özellikleriyle o, âşığın başta sabır ve sadakat olmak üzere çeşitli yönlerini ölçmeye yarayan, bir imtihan aracı olarak sevgiliye hizmet eder.

Sevgilinin alçağa nazarı mümkün olamayacağından, orada yerle bir olmuş âşıklarla muhatap olması pek söz konusu olmasa da lütfedip onların inlemelerini veya ağlayışlarını duyabilir (H.123/G.99-5) ve nadir de olsa onlara bazı ihsanlarda bulunabilir (Y.405/G.196-3). Ayrıca her ne kadar görmezden gelse de eşığına yığılmış âşıkların çokluğu, kendisi için bir öğünme sebebidir (Y.559/G.455-4).

2. Âşık ve Eşik

Âşık ve eşik münasebetleri, ele aldığımız divanlarda konumuzla ilgili anlatımların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bunun temel sebebi şairlerin bizzat âşık kimliği ve bakış açısı ile konuya yönelmeleridir.

Sevgili eşığı, âşığa ait maddi ve manevi hâllerin iç içe girerek had safhada ve en coşkun biçimde yaşadığı; âşıkların sevgili için sadakat ve sabırla ayak diremek ve sonra ölüp toprak olmak suretiyle varlıklarının temel gayesini yerine getirmiş olma bahtiyarlığına eriştiği bir arast meydanı gibidir.

Âşık, sevgiliyi varlık itibarıyla maddî âlemin çok ötesinde mülâhaza eder. Bu durumda, madde olan vücudunu, hatta manevi varlığını, sevgili ile yan yana getiremeyeceğine ve sevgiliye de mümkün olduğunca yakın olma iştiağı içerisinde bulunduğu göre; vücut itibarıyla kendisine ve mana itibarıyla sevgiliye en yakın unsurlardan biri olarak eşik, âşığa muradına erme yolunda büyük imkânlar sunar.

Âşığın eşikle olan münasebetlerini; “eşikten ayrı kalan âşığın hâlleri”, “âşığın eşikteki hâlleri” ve “eşikteki duygular” olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür:

a. Eşikten Ayrı Kalan Âşığın Hâlleri

Eşikten ayrı kalma, sevgiliden uzak kalmayla neredeyse eşdeğerdir. Kendisini sevgilinin kulu-kölesi ve bu halini tek mutluluk kaynağı ve yaşama sebebi olarak gören âşık; eşikten, dolayısıyla sevgiliden ayrı kalınca kendisini yapayalnız bir garip olarak görür (Y.201/M.28-IV).

Eşiğe ulaşma arzusu diğer arzuları hükümsüz bırakır (B.325/G.363-5). Eşikten uzak düşen âşık, bir an önce ona kavuşmak için vesileler arar. Bu vesilelerin başında sabah rüzgârı gelir. İyice zayıflamış veya toz-toprak hâline gelmiş vücudunun onun vasıtasıyla oraya gideceğini düşünür (H.91/G.7-2, H.310/G.635-4) veya ondan, eşığı kendisinin namına niyaz ederek öpmesini ister:

Ey sabâ etsen Hayâli bendeden ‘arz-ı niyâz
Ana bu devlet yeter dergâh-ı ‘âlî-şânın öp (H.98/G.28-5)

Bununla birlikte asıl gayesi, oraya kendisi gitmektir ve bunun için bazen ahlar devreye girer. Ahlar, yeri feleklerin üstü olarak telakki edilen eşiğe tutunup yaklaşmak için uzanan bir kement (Y.314/G.53-3) ve geceleri ona ulaşmak için meşale olarak görülür (B.298/G.321-1).

Eşiğe varmanın bir diğer vesilesi de âşığın sevgiliye şikâyet edilmesidir. Yahya Bey, böyle bir bahanesinin de bulunmadığından yakınır:

Kimse yok benden şikâyet eyleye sultânuna
Bir bahâne ola varmaga işigünden yaña (Y.281/G.3-4)

b. Eşikteki Âşığın Hâlleri

Eşikteki âşık genellikle bekleme, ağlama, yalvarma, alçakgönüllülük ve secde hâllerindedir; benzi solgun, zayıf, aciz ve perişandır; bir köle, dilenci ve deli gibidir.

Eşikte kalıcı olmak veya murada ermek çok zordur (H.148/G.171-1). Buna rağmen âşık yıllar boyu onu ümitle bekler (H.234/G.416-5) ve kendine mesken edinir (Y.450/G.269-5). Ona, köpek gibi sadıktır ve kimseyi yaklaştırmak istemez (Y.485/G.327-5). Gayesi orada ölüp toprak olmaktadır:

Yahyâ ölüp gidince kûyî kilâbî gibi
Var iken âsitânî gayrı mekânda yatmaz (Y.381/G.158-7)

Bu gerçekleştiği takdirde, sonsuz bir hayata kavuşacağını düşünür (Y.510/G.371-1). Sevgili burada âşıkların bir yandan canından olmasına sebep olurken, diğer yandan yeniden dirilmesine vesile olur (Y.591/G.511-3, Y.298/G.28-4).

Âşık, eşikte çoğu zaman ağlar vaziyettedir. Ağlayış ve inleyişleri vasıtasıyla sevgiliye orada bulunduğunu duyurur (H.123/G.99-5). Gözyaşları kanlı ve coşkun bir biçimde akar. Bu coşkunluk âşığın vücudunu alıp götürebilecek seviyededir (F.223/G.99-3). Gözyaşları yere düşerken yıldızların kıyamet koparken içine düştükleri hâli andırır ve böylece orada bir kıyamet sahnesi oluşur:

Dökülsün 'ayn-ı 'uşşâkun nücûm-ı eşk-i hûnîni
İşigünde kıyâmet günlerinden bir nişân olsun (Y.500/G.353-2)

Eşikteki âşığın en belirgin hâllerinden bir diğeri niyazdır. Âşık toprağa yüz sürerek oradan sevgiliye hâlini ve muradını arz etmeye çalışır. Yabancılarla birlikte olmaması, kendisini eşikten ve eşikteki diğer kullardan ayırmaması (Y.458/G.283-7, Y.457/G.282-5) ve kendisine ihsanda bulunması (F.231/G.107-5) için sevgiliye yalvarır. Bazen de onun mutlu olması için dua eder (Y.198/M.25-IV).

Âşığın alçak gönüllülüğü orada had safhalara ulaşır. Bu durumun anlatımında âşık kendisini bazen eşikteki toprakla ilişkilendirir (H.198/G.315-1, Y.205/M.31-V), bazen bir zerre ve karınca gibi küçük, değersiz ve zayıf olarak gösterir (H.206/G.338-3, Y.395/G.180-4); bazen de eşikle özdeşleştirir. Sevgilinin ihsanına nail olmasını, sevgilinin kapısında eşik gibi alçakta bulunmasına, alçak gönüllü olmasına bağlar:

Kutlu kapı açıldı Hayâlinin üstüne
Alçak gönüllü olalıdan nitekim eşik (H.180/G.263-5)

Âşık orada sıklıkla secde vaziyetindedir ve bunu en büyük ayrıcalık ve yücelik sayar, din ve dünya sermayesi olarak görür (F.318/G.194-3, F.226/G.102-1). Fakat rakip bu duruma katlanamaz ve onu inciterek amansız eder:

Rakîb âzâr ider yâr işiginde eylesem secde
Yüzüme yapışur güyâ gubâr-ı kûy-ı dil-berdür (B.194/G.149-3)

Benzi solgun, sararmış bir vaziyettedir (B.171/G.113-4, Y.415/G.212-2). Gözleri fersiz veya kördür, tedavi için eşik toprağını sürme yapar. (F.288/G.164-3, F.330/G.206-3).

Sadık bir köle konumundadır (H.222/G.382-3, H.137/G.139-5), eşige gözünü saka, gözyaşını akarsu, kirpiğini süpürge yaparak hizmet eder. Bu hizmet dünya saltanatından ve saadetlerinden daha üstündür:

O şâhun der-geh-i pâkinde hidmet kılmada Bâkî
Gözi sakkâ yaşı âb-ı revân müjgânî cârûdur (B.207/G.170-5)

Bâkî dilemez dehr-i denî saltanatın dil
Yâr işiginün hidmetidür devlet ü câhum (B.299/G.321-5)

Eşikte dilenci olmak, en büyük beyliktir ve âlemin şahı olmaya denktir (Y.448/G.265-5, Y.386/G.167-2); Acem tahtına ve Osmanlı mülküne değişilmez:

Ben ol Hayâlîyem ki eşigin gedâlîğın
Taht-ı 'Acemle milket-i 'Osmâna vermezem (H.208/G.343-5)

Aklında eşik düşüncesi yer etmiş ve ona bağlanmış olan bir dilenci, başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz ve kimselere boyun eğmez (B.353/G.408-4).

Eşikteki âşığın bir diğer yönü delilik ve çılgınlıktır; o, aşk cezbesi ile eşigin meczubu, müptelası ve sarhoşu olmuştur (B.103/G.3-1, H.311/G.639-2).

c. Eşikteki Duygular

Âşığın eşikteki duyguları temelde aşk olmak üzere sadakat, sahiplenme, kıskanma, sakınma, hürmet ve ona ulaşma mutluluğu gibi çeşitli şekillerde kendini gösterir.

Eşikte âşığın en çok dile getirdiği duygu sadakattir. Âşık, kendisini sevgiliye sık sık eşğin sadık bir kölesi ve köpeği olarak arz eder; orayı vatanı olarak görüp sahiplenir ve sakınır (F.231/G.107-5, H.222/G.382-3, Y.381/G.158-7, Y.485/G.327-5, Y.491/G.337-3). Kâbe ve secde yeri addederek kutsallaştırır ve bu şekilde kendisine duyduğu hürmeti vurgular (Y.439/G.251-2, H.268/G.513-3, H.219/G.373-2). Oradan hiçbir surette ayrılmak istemez. Hatta sevgili onu ne kadar uzaklaştırmaya çalışsa da eşikten yüz çevirmez, daima ona yönelir ve ümitle onu gözler, arsızlık yapıp geri dönmeye çalışır:

Dergehinden nice kim sürsen Hayâlî çâkeri
Yüz çevirmez âsitânından ‘aceb bî-ârdır (H.137/G.139-5)

Âşık, mutluluğunun önemli bir kısmını eşikte yaşar veya yaşayacağını ümit eder. Muradına en yakın olduğu yer burasıdır (F.311/G.187-3). Bu münasebetle eşik itleri ile aynı kaptan yemek bile ona eşsiz bir zevk verir (H.210/G.347-3). Eşikte makbul bir kul olmak ve böylece sevgiliyi seyredebilmek, onun için en güzel ve mutlu yaşama biçimidir:

Hoş geçer nezzâre-i hüsnünle ‘ömrüm var ümîd
Kim ide makbûl-i der-gâhun meni hüsn-i ma’âş (F.253/G.129-2)

Âşık, eşığe ulaşmakla feleklerin üzerine çıkmış (Y.470/G.304-4), onu mesken edinmekle Mısır’a sultan olmuş (H.296/G.595-3), orada dilenci olmakla en yüksek makamlara ulaşmış (Y.386/G.167-2, Y.448/G.265-5) ve kabul görmeye cennete girmiş (F.405/G.281-5) olduğunu düşünerek sevinir; ona secde etmekle din ve dünya sermayesini kazanmış gibi huzur bulur (F.226/G.102-1), başını koymakla şevkten âdeta uçar (Y.462/G.290-3). Orada vücut bakımından küçük, zayıf ve değersiz olsa da mana bakımından güneşe benzediği ve irfan sahiplerinin en önde geleni olduğunu düşünerek kendini bahtiyar hisseder (H.206/G.338-3, Y.395/G.180-4).

Eşik sadece mutluluk duygusuna eşlik etmez. Âşık burada zaman zaman sevgilinin hışmına uğrayıp ayrılma korkusu (Y.555/G.449-2, Y.458/G.283-7), kendisine gelen ihsanların başkaları tarafından ele geçirilmesinden ve sevgiliyi görememekten kaynaklanan üzüntü gibi bazı rahatsız edici duygulara da sahip olabilir (Y.405/G.196-3, H.31/K.4-3).

3. Rakip ve Eşik

Rakibin eşikle bağlantısı, eşikteki âşıklara karşı sergilediği olumsuz tutum ve davranışlara dayanır. Rakipler her yerde olduğu gibi eşikte de âşığa bela olur; onun yakasını bırakmaz ve huzurunu kaçırr (B.133/G.54-4, Y.446/G.262-2). Eşığe mücevher niyetiyle dizdiği gözyaşı damlalarını, sevgiliye arz olunmasını diye siler (B.110/G.15-2). Ona gelen ikramları engeller (Y.405/G.196-3). Secde ederken onu azarlar ve incitir (B.194/G.149-3). Âşık, eşığe bu yüzden gece, ortalık تنها iken, gizlice yüz sürme yolunu tutmak niyetindedir:

Gice tenhâ işiği hâkine yüzler süreyin
Sakinun kimse haber virmesün agyâre meded (B.125/G.40-5)

Sevgili evinden çıkıp rakiplerle giderse âşık için büyük bir yıkım olur. Bu durum karşısında âdeta canı bedenden çıkmış gibi olur:

Gidüp agyâr-ı nâdân ile bî-cân itme Yahyâyı
Ayırma âsitânun kullarından anı sultânım (Y.457/G.282-5)

Bunlarla birlikte âşık eşikte bulunmanın verdiği aşırı memnuniyet ile oradaki köpekleri veya rakipleri şahlardan, onlarla paylaştığı çanağı Cem’in kadehinden üstün görür:

Eşigi itleriyle hem-sifâl oldum bihamdillâh
Bu zevki bulmadım şehlerle gerçi Câm-ı Cem çektim (H.210/G.347-3)

Böyle olsa da rakip, âşık tarafından sevilmeyen kişidir. Âşık, onu eşek olarak nitelendirir ve eşikte onun yerini almak isteyen sofuya şunları söyler:

Yâr işiginde rakîbün yirin umma sôfi
Bağlamaz kimse seni ol kapuda har yirine (B.362/G.422-4)

IV. Benzetmeler

Sevgili eşiği, incelediğimiz divanlarda genel itibarıyla manevi yönlerinin sergilenmesi ve vurgulamasına yönelik olarak; felek, Kâbe, Hacerü'l-esved, mihenk taşı, cennet, Tûr Dağı, Bîsütûn Dağı, vatan, Mısır, Kerbelâ, yastık, döşek, senet, lâ'l ve mîknatıs olmak üzere on beş farklı unsurla ilişkilendirilmek suretiyle benzetmelere tabi tutulmuştur.

a. Felek

Sevgili eşiği benzetmeler yoluyla en çok felekle ilişkilendirilir. Bu tarz benzetmeler eşiğin yüceliği ekseninde yapılır. Eşiğin feleğe benzerliği, yücelik ve ulaşılmadaki zorluk düşüncesi ekseninde, genellikle âşık ve başta güneş ve ay olmak üzere feleğe ait çeşitli unsurlar söz konusu edilerek şiire yansır. Konu ile ilgili ayrıntılar, çalışmamızın ikinci bölümünde, eşiğin yüceliği ile ilgili anlatımların değerlendirildiği kısımda yer aldığından burada tekrar edilmeyecektir (bk. Yüceliği, kıymeti ve kutsallığı).

b. Kâbe, Kâbe Eşiği, Mescid-i Aksâ, Mabet Eşiği

Âşık, sevgili eşiğini Kâbe ve onun bulunduğu yönü can kıblesi olarak tasavvur eder. Madde âleminin ötesinde olduğu için pusula onu gösteremez. Bu durum hüsn-i ta'lil yoluyla pusulanın gözüne çöp -pusulanın ibresi- düşmesine dayandırılarak şöyle ifade edilir:

Görmez işigi Ka'besin ol kible-i cânun
Çöp düşdi meger kim gözine kible-nümânun (B.271/G.278-1)

Kâbe gibi olduğu için, onun yolunda çekilen sıkıntılar büyük bir lezzet verir (H.268/G.513-3). Muradı orada ölmek olduğundan, âşık oraya ihram yerine kefenle gitse şaşılacak bir şey değildir:

İşigine kefenüm boynuma takup varsam
'Aceblemen ki geyer Ka'beye varan ihrâm (Y.439/G.251-2)

Âşık ona Kâbe eşiği gibi hürmet gösterir ve yüz sürer (B.306/G. 333-6). Onu Mescid-i Aksâ'ya eş görür:

İşigün Mescid-i Aksâya mânend
Yüzün kible kaşun mihrâba benzer (B.173/G.116-3)

Sevgili eşiğinin mabet eşiğine benzerliği bir beyitte kapalı istiare yoluyla yer alır. Sevgili bir put, eşiği ise kendisine yüz sürülen ve önünde veya üzerinde secde edilen mabet eşiği gibidir:

Sen ol nigârsın kim kor dergehinde ârız
Bin mîr-i kişver-ârâ yüz şâh ü şâh-zâde (H.274/G.531-2)

c. Hacerü'l-Esved, Mihenk Taşı

Eşiğin Hacerül-Esved ve mihenk taşına teşbihinde, âşığın ona yüz sürme sebepleri esas alınır. Âşık, eşik taşını; kutsallığı, kıymeti ve siyahlığı ile Hacerü'l-Esved ile eşleştirir. Sararıp altın haline gelmiş yüzün sürekli olarak, mihenk taşıymış gibi ona sürülmesi bu durumdan kaynaklanır:

Ey Halîlüm Hacerü'l-esved imiş taş işigün
Zer-i ruhsârumuza anuñ için oldı mihak (Y.415/G.212-2)

d. Cennet

Eşiğin yöresi, âşığa verdiği mutluluk ve sahip olduğu düşünülen güzellik ve kıymet bakımından cennete benzer. Eşikte kabul gören âşık, huri gibi olan sevgilinin arkadaşlığı ile cennetteki Âdem Peygamber gibi mesuttur:

Âdem idim kurb-i der-gâhunda bulmuşdum kabûl
Menzilüm cennet meyüm kevser enîsüm hûr idi (F.405/G.281-5)

Âşık orayı cennet bahçesi olarak görür. Orada bulunan fidan, cennet bahçesinin Tuba'sı gibi olmakla dünyadaki bütün fidanlardan üstündür:

Serv olduysa nigârâ bâğbânın dikmesi
Tûbî-i bâğ-ı cinândır âsitânın dikmesi (H.291/G.580-1)

e. Tûr

Eşik, sevgilinin tecelli ettiği veya etme ihtimalinin bulunduğu yer olması münasebetiyle Tur Dağı gibidir ve âdeta yerle bir olmuş âşığa bu dağın eteğinde niyaz etmek düşer:

Kapusı Ka'be-i 'uşşâk ışığı Tûr-ı niyâz
Hûblar kâni safâ mecma'idur dükkânı (Y.578/G.488-2)

f. Bî-sütûn

Eşik, Bî-sütûn Dağı gibi sarp, geçilmez ve tehlikedir. Âşık orada ölümle burun burunadır. Sevgili, âşığın orada döktüğü kanı görmez, çektiği dertleri anlamaz:

Görmedi hûn-ı dilim yar eşigi taşında
Ne bilir derdimi Ferhâd kaya başında (H.269/G.516-1)

g. Vatan

Eşiğin vatana benzerliği, ona karşı hissedilen sevgiden, bağlılık ve sahiplenme duygularından kaynaklanır. Âşık, eşiği vatan olarak görür. Âşığın gönlü, perilenmiş bir divane gibi daima oradadır ve hiçbir surette oradan ayrılmak istemez:

Eglense kalsa n'ola işigünde ey perî
Dîvâne gönlümü vatanından ayırmazın (Y.491/G.337-3).

h. Mısır

Eşiğin Mısır'a teşbihi, kıymeti ve mana bakımından genişliğini vurgulamaya yöneliktir. Sevgilinin eşikte yer verdiği âşık, kendisini Mısır'a sultan olmuş addeder:

Âsitânın bana mesken kıldı ol Yûsuf-cemâl
Rûm şâhı bir kulun san Mısra sultân eyledi (H.296/G.595-3)

i. Kerbelâ

Hazin bir şekilde can veren âşıklarla eşik, Kerbelâ'dan geri kalmaz ve o kanlı kıyımların âdeta yeniden yaşandığı yerdir. Hayâlî, bu benzerliğe dikkat çekerek, âşıklara cefa eden sevgiliye, arka planda insaf ve merhamet talebi ile sitem yüklü olarak şöyle seslenir:

Kerbelâdan mı kalır küşteleriyle eşigin
Ol dem ey şûh-ı cefâ-pîşe bu demdir bilene (H.267/G.511-6)

i. Yastık

Eşiğin yastığa teşbihinde, şekil özelliği etkili olmakla birlikte, âşığın başının ancak onun üzerinde rahat bulduğuna dair telakki ön plandadır. Aşk hastasının başı için en uygun yastık eşik taşıdır (B.362/G.422-7). Normalde, yastık ne kadar yumuşak ve rahat olsa da hasta olan kişiler ondan ikrah eder ve bir an önce kurtulmak ister. Buna karşılık aşk hastasının gönlü, her ne kadar taş olsa da eşiği yastık edinmeye ve bunu yapabilirse de başının sürekli olarak onun üzerinde bulunmasına meyillidir ve bu meyil her an artar:

Olur meyl-i dil efzûn âsitânun daşına her dem
Egerçi resmdür yasduktan ikrâh eylemek sayru (F.362/G.238-3)

Onu yastık edinen âşıқта öyle büyük bir şevk ve zevk uyanır ki bu hâlde zerrelere gibi dönerek raks etse yeridir:

Bu şevk ile yiridür zerre gibi raks ursam
Ki oldı gün gibi yâr âsitânı bâlînüm¹¹ (Y.462/G.290-3)

¹¹ “Zerre-güneş” eşleştirmesi ile âşığın eşikte bir zerre hükmünde de olsa güneş gibi yüceleceği veya şevkten tutuşup büyük bir hararetle yanacağına ima edildiği; “raks eden zerre” tasavvurunun güneş ışığında havada dolaşan tozlara ve âşıkların uyumamasına, başın yastık üzerinde sürekli olarak dönmesine işaret olduğu söylenebilir. Ayrıca, “gün gibi” ifadesinden, eşiğin yastık yapılıma durumunun tam olarak gerçekleştiği veya eşikle arada hiçbir engelin kalmadığı gibi anlamlar çıkarılabilir.

j. Döşek

Eşik ile döşek arasındaki benzerlik ilişkisinde de eşik taşının rahatlığına dair telakki esastır. O, taş olmasına ve darlığına rağmen âşığın uyuması, rahat bulması için en rahat döşektir. Yahya Bey, “Taş işigin idüben bister-i hâb” (Y.248/Şehrengiz-2-50) mısrasında taş, döşek ve uykuyu birlikte zikretmekle sevgiliye ait nesnelere âşık için daima bir rahatlık ve huzur vesilesi olduğunu ima eder.

k. Senet

Eşiğin senede benzerliği, sağlamlık ve kalıcılık itibarıyla. O, âşığın nazarında ebedî saadet senedi gibidir:

Ey dil gerekse vâsita-i devlet-i ebed
Olmaz nigârün işigi taşı gibi sened (B.126/G.43-1)

l. Lâ'l

Lâ'l, kırmızı renkli ve kıymetli bir taştır. Bir inanışa göre bir taş cinsinin ciğer kanına bulanıp güneşte bekletilmesi sonucu oluşur. Âşık, bu uygulamaları kanlı gözyaşlarını ve nazarını kullanarak yapar ve eşik taşını lâ'le dönüştürür:

Eşiğün daşını kan ile yudı çeşm-i terüm
Bes ki pâkem daşı lâ'l eyledi feyz-i nazarum¹² (F.333/G.209-1)

m. Mıknâtıs

Eşik taşı âşığın yüzünü kendisine mıknâtısın demiri çekmesi gibi çeker. Yüzün eşiğe yapışık olması veya yapışmak istemesi bundandır:

Eşiğin taşı Hayâlinin yüzünden gitmeye
Seng-i mıknâtıs ola bir yana âhen bir yana (H.96/G.21-6)

Sonuç

Sevgili eşiği, incelemeye tabi tuttuğumuz divanlarda hemen hemen aynı anlamlandırmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu münasebetle onun anlatımı ile ilgili ifadeler birbirini tamamlayıcı mahiyettedir. Divan şiirinin klasik sevgili ve âşık tipi, aşk anlayışı ve tasavvuf kültürünün etkileri bu durumun ortaya çıkışında belirleyici rol oynamaktadır.

Divan şiirinin genel eğilimi olan idealize etme, diğer konularda olduğu gibi eşikle ilgili anlatımlarda da kendisini açık bir şekilde gösterir. Gerek eşik, gerekse onun çevresindeki olay ve durumlar uç noktalarda, olağanüstülüklerle iç içe bir biçimde ve derin anlamlandırmalar eşliğinde tasvir edilir.

Sevgili eşiği; âşık ile sevgili, uzaklık ile yakınlık, aşağılık ile yücelik, madde ile mana, mecaz ile hakikat, beden ile ruh, yokluk ile varlık ve çile ile saadet gibi ikilemelerin en ileri seviyelerde yüzleştiği; idrakin ancak gönlün sevgiyle, sembolik olarak algılayabileceği ve belki de ötesine geçemeyeceği bir bölgedir.

Ele aldığımız divanlarda, âşığın eşikten öteye geçip sevgili ile birlikte olması söz konusu edilmez. Çünkü sevgili genel itibarıyla, eşiğin ötesinde ancak gönül yoluyla hissedilebilen bir varlık mertebesinde; âşığın ise, onun dengi olması söz konusu bile değildir. Bu durumda eşiğe kavuşmak, sevgiliye yaklaşma yolunda âşığın vücut itibarıyla ulaşabileceği en son nokta olarak görülür.

Âşık varlık boyutunda, kendisi için kavuşmanın son haddinin burası olduğunu kabullenir. Orada kabul görmek ve sonunda toprak olmaktan öteye bir gayesi bulunmaz. Bu gayenin gerçekleşmesi durumunda ise yokluğa erişmekle geçilen farklı bir boyutta ebedi bir hayata kavuşacağını ve eşiğin yüceliğine paralel olarak kendisinin de yüceceğini düşünür.

¹² Burada, nazar sahibi kâmil insanların bakışının kibrit-i ahmer veya kimya gibi olduğu ve insanı bulunduğu hâlden daha üstün bir hâle geçirmesi münasebetiyle âdeta toprağı altın yaptığına dair inanca işaret vardır. Fuzûlî, kanlı gözyaşlarıyla yıkadığı eşik taşını, kâmil insanlara has temiz tabiatının yansıması veya gereği olarak, nazarının sahip olduğu feyiz ile lâ'le çevirerek altından daha değerli hâle getirmiştir. Bunlarla birlikte “feyz-i nazar” ifadesinin; gözyaşı yerine kullanıldığını söylemek de mümkündür. Bu durumda, kanlı gözyaşının coşkunluk, süreklilik ve tesir gibi yönleri vurgulanmış olur.

Eşik ile sevgili arasında yücelik bakımından bir tezat olduğu düşünülebilse de sevgiliye ait en aşağı nesne dahi yüce olmakla bu tezat bir nebze de olsa ortadan kalkar. Eşik, görünüşte alçak olsa da mana itibarıyla pek yüksektir. Bu durumu en iyi idrak eden kişi âşıktır.

Âşık ile eşik arasında çeşitli yönlerden benzerlikler söz konusudur. Âşık da tıpkı eşik gibi sevgili kapısını bekler ve muhafaza eder. Eşik cansız bir şekilde yerde sabit bulunmakla mahviyet, sadakat ve tevazu timsali olarak, yerle bir olmuş âşığın hâlini andırır. Bunlarla birlikte arada çok büyük farklılıklar vardır: Meselâ; eşik, en başta sevgiliye aittir, onun mülküdür. Fakat âşık kendini her ne kadar sevgiliye ait görse de bu tek taraflı bir yaklaşımdır. Çünkü sevgilinin onu kabullenmesi pek mümkün olmaz. Eşik sevgilinin kapısında kalıcıdır, âşığın ise oraya kavuşabileceği ve kavuşsa da oradan kovulmayacağı şüphelidir.

Sevgiliye nispetle eşik, varlık; âşık ise yokluk bulur. Bu her iki durumun ortak yönü, genellikle, kazanılan şereftir. Eşiğin sevgiliye ait olmakla bulduğu izzet ve şeref, eşiğe mensup olan âşığa da akseder. Bununla birlikte her ne hâlde olursa olsun, sevgili eşiği hatta onun tozu bile âşığın bütün varlığından, kıyaslanmayacak kadar değerlidir. O eşikte sadece toz ve toprak değil, rakip dahi şeref bulur. Daha bunlar gibi pek çok sebepten dolayı âşıkların oraya ulaşmak ve orada ölmek, yok olmak için can atması ve çetin bir mücadele vermesi boşa değildir.

Sevgili eşiği, fenadan bekaya doğru ilerleyen aşk macerasının en şiddetli kısımlarının yaşandığı bir serhat bölgesi olarak, âşığa kendi varlığıyla hesaplaşıp onu mahvederek zafere ulaşma imkânını sunulduğu en güzide mekândır.

KAYNAKÇA

- Bâkî (1994). *Bâkî Divânı*, (hzl. Sabahattin Küçük), Ankara: TDK Yay.
- Büyük Türkçe Sözlük* (1990). (hzl. Mehmet Doğan), 7. Baskı, Ankara: Rehber Yay.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 3. Baskı. İstanbul: Anka Yay.
- DLT = Besim Atalay (1998). *Divanî Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C. I. 4. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Fuzûlî (1958). *Türkçe Divan*, (hzl. Kenan Akyüz vd.), Ankara: İş Bankası Yay.
- Hayâlî (1992). *Hayâlî Divanı*, (hzl. Ali Nihat Tarlan), Ankara: Akçağ Yay.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4. Baskı, İstanbul: Enderun Yay.
- ONAY, Ahmet Talât (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (hzl. Cemâl Kurnaz), Ankara: TDV Yay.
- PALA, İskender (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yay.
- Şemseddin Sâmî (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Yay.
- Türkçe Sözlük* (1998). (hzl. İsmail Parlatur), C. 1. 9. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Yahya Bey (1977). *Divan*, (hzl. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.